

Poplužní dvory Čech, Moravy a Slezska

a jejich harmonická kulturní krajina

– identifikace a soudobá interpretace kulturních hodnot

Výstup projektu Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) financovaného MK ČR.
Identifikační kód DG18P02OVV018

Hlavní řešitel: doc. Ing. Petr Kučera, Ph.D.

Spoluřešitelé: Ing. Zuzana Fialová, Ing. Darek Lacina, Ing. Hana Martinková Kuchyňková, Ph.D., Ing. Daniel Matějka, Ph.D., Ing. Barbora Náhlíková, Ing. Želmíra Novotná, Ph.D., Ing. Katarína Pavlačková, doc. Dr. Ing. Alena Salašová, Ing. Jozef Sedláček, Ph.D., Ing. Lenka Trpáková, Ing. Eva Žallmannová, Ph.D.

MENDELU v Brně, Zahradnická fakulta Lednice, petr.kucera@mendelu.cz

Etapa I: hodnocení struktury a typických znaků krajiny v hospodářském zázemí poplužních dvorů.

Soubory specializovaných map s odborným obsahem, metodiky pro obnovu vybraných znaků, odborná kniha).

Etapa II: metody interpretace hodnot krajiny.

Výstava (hrad Veverží, Janovice u Rýmařova) + kritický katalog, metodika interpretačních plánů.

Předmětem výzkumu jsou **ZMĚNY** struktury krajiny, formované rozvojem polaření na panských dvorech a (velko)statcích. Jde především o prokázané ZMĚNY velikosti a tvaru půdních celků **dominikální** orné půdy a **krajinných prvků**, které je oddělují.

Závěry o velikosti a tvaru půdních celků vznikaly analýzou historických map a grafických operátů Tereziánského, Karolínského a stabilního katastru.

Výsledky získané ze stabilního katastru byly srovnávány s historickými mapami 1., 2. a 3. vojenského mapování.

PROBLÉMY (využití historických dat je omezeno limity):

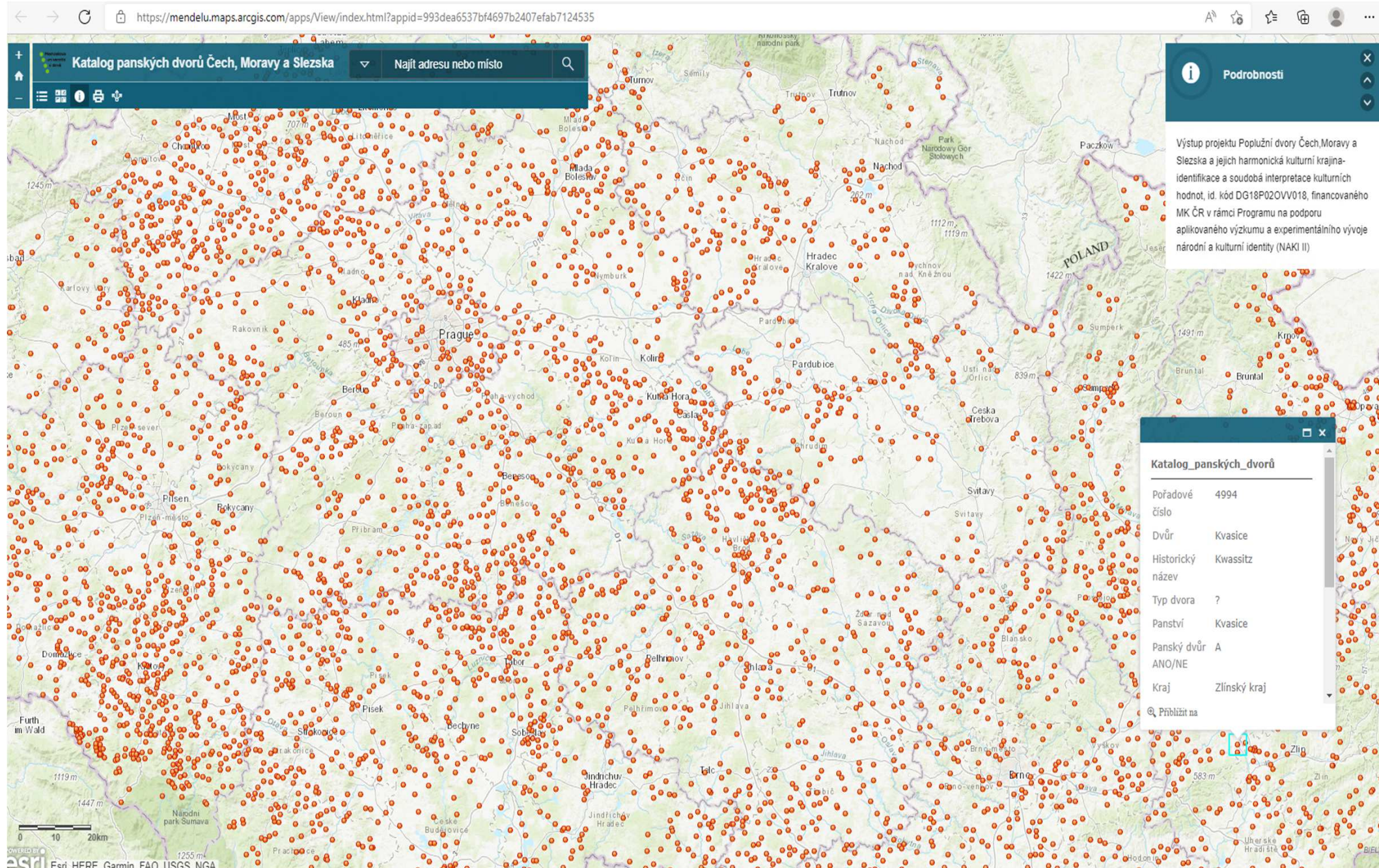
- ✓ V období zavádění stabilního katastru nepodléhala dominikální půda zdanění, proto je její identifikace v indikačních skicách jen orientační (přes č.p. panského sídla, poplužního dvora, nebo jména vlastníka).
- ✓ Mapy stabilního katastru (indikační skica, císařský otisk) mají významně podrobnější zobrazovací měřítko, než mapy vojenského mapování.

Prvním výstupem projektu byl „**Katalog panských dvorů Čech, Moravy a Slezska v typech krajiny**“.

V historických pramenech bylo analyzováno **5 313** dvorů, z nichž **4 048** objektů splňuje výběrová kritéria pro definici poplužního dvora.

Všechny analyzované objekty jsou digitalizovány v geografickém informačním systému ArcGis. Všechny analyzované mapy jsou vybaveny graficky orientovanou databází. Pro každý panský dvůr se sbíralo 26 údajů.

Mapy jsou vytištěny v měřítku 1:200 000 (52 mapových listů), údaje ke dvorům v tabelárních přehledech.

Obrazovka veřejného portálu „Katalog panských dvorů Čech, Moravy a Slezska“. Kučera a kol. NAKI DG18P02OVV018. Následující obrazovka obsahuje detail graficky orientované databáze dvora OBLÍK v Českém středohoří.

Identify

Identify from: < Top-most layer >

dvory_HOTOVO

Oblík

Location: -781 518,157 -1 001 931,810 Meters

Field	Value
OBJECTID_1	4955
Shape	Point
poradove_cislo	741
PC	749
nazev_dvora	Oblík
nazev_panstvi	Dobroměřice
podklad	2VM
vznik	
tvrz	
def_lokal	ZM10
popluzi_cp	1
pocet_pc	
F1VM	
F2VM	
F3VM25	
F3VM75	
IS_	ZAT263018430
potvrzeni	A
kraj	Ústecký kraj
autor	ZF
historicky	Hoblík
TIP	
typ_K	?
existence	
poznamka	nově rekonstruovaný (biofarma)
kod_ku	739243
nazev_ku	Raná u Loun
CISLO	1785
KRAJINA	1
VYUZITI	Z
RELIEF	17
POINT_X	-781519,7252
POINT_Y	-1001938,8903
NEAR_FID	4971
NEAR_DIST	1853,847619

Identified 1 feature

KATALOG vznikl syntézou:

- A) historických map (stabilní katastr, vojenské mapování);
- B) historických textů (Kotyška, Palacký, Orth, Tittl);
- C) mapy hranic panství (Rekonstrukční mapa šlechtických panství – Cajhml a kol. Katedra geomatiky ČVUT);
- D) typologie krajiny ČR (Löw, Novák – „*Typologické členění krajin ČR*“ viz https://geoportal.gov.cz/web/guest/map/-mapová_kompozice_„Typologie_české_krajiny“)).

Historicky průkazné záznamy v grafických operátech počínají kolem r. 1669, kdy byla dokončena první lánová vizitace, doplněny texty Tereziánského a Karolínského katastru a začaly se prosazovat snahy o zdanění šlechtické půdy (války a hladomory za vlády Marie Terezie).

Identifikace panského dvora ve stabilním katastru (Letohrad)

Počty zjištěných poplužních dvorů v typologických krajinných jednotkách podle Lova – příklad pro „staré sídelní krajiny Hercynica a Polonica“

KRAJINA	KÓD	Z	M	L	R	H	U	X
Starobylé úrodné pahorkatiny, plošiny	1	357	93	2	9			
Roviny Hercynica a Polonica	4	114	1					
Rozřezané tabule Herc+Pol	5	27	14					
Krajiny sopečných pohoří	7		12					
Těžební krajiny	10							35
Nejstarší osídlené říční nivy H+P	11	22	16		1			
Kras	12		1					
Krajiny zaříznutých údolí	15		20	1				
Krajina izolovaných kuželů	16		3					
Krajina kuželů a kup	17	10	20					
Krajina s nerozlišeným reliéfem	0						97	
CELKEM	855	530	180	3	10		97	35

Na **KATALOG** navazují další podrobné historické a krajinářské analýzy modelových popluzí panských dvorů **v rozdílných krajinných typech:**

- + Neuhof u hradu Veverčí (panství Říčany)
- + Nový dvůr Vřesná (panství Kardašova Řečice)
- + Oblík (panství Dobroměřice)
- + Lukavský dvůr (panství Letohrad/Kyšperk)
- + Karlov (panství Křivoklát)
- + Kvasice (panství Kroměříž)
- + Pohořelické dvory (panství Židlochovice)
- + Manský dvůr (panství Kynžvart)

Každé modelové území je dokumentováno na 5 specializovaných mapách s odborným obsahem.

Analýza historické struktury v popluží se skládá z následujících kroků:

- A) Vymezení hranice popluží panského dvora;
- B) Předmětem srovnání je současné struktura krajinných prvků v území s jejich strukturou historickou.
- C) Struktura je vyjadřována těmito kritérii:
 - ✓ počtem krajinných prvků v popluží dvora;
 - ✓ výměrou krajinných prvků v popluží dvora;
- D) Srovnáním jejich historické existence se stavem v dnešní době. Podle trvalosti existence jsou krajinné prvky členěny do těchto skupin:
 - ✓ prvky historicky doložené, ale vývojem ztracené – **ZANIKLÉ**;
 - ✓ prvky historicky nedoložené, ale v současnosti existující - **NOVÉ**;
 - ✓ prvky historicky doložené a stále existující v původním rozsahu - **TRVALÉ**.

Nejvýznamnější výsledkem srovnání historické a současné struktury krajiny je podíl TRVALÝCH krajinných prvků vůči prvkům ZANIKLÝM.

Podíl označujeme jako **koeficient trvalosti** krajinných prvků.

Příklady historického využití půdy jako krajinných prvků
(převzato z německé legendy mapy stabilního katastru):

wiesen (louka),
weiden (pastvina),
remisen (remízky),
gemischte waelder (smíšený les),
nadelholz waelder (jehličnatý les),
laubholz waelder (listnatý les),
gestrippe (křoviny),
rott oder trisch acker (kopanina nebo dočasný úhor),
teiche (rybník),
gemeinde weiden (obecní pastviny),
oeden (neplodná půda),
nässe wiesen (zamokřené louky),
trokene wiesen (suché louky),
wiesen mit obstbaeumen (louky s ovocnými stromy).

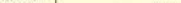
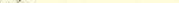
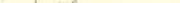
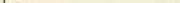
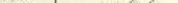
- původní
- český překlad

Druhý kultur.

Budovy.

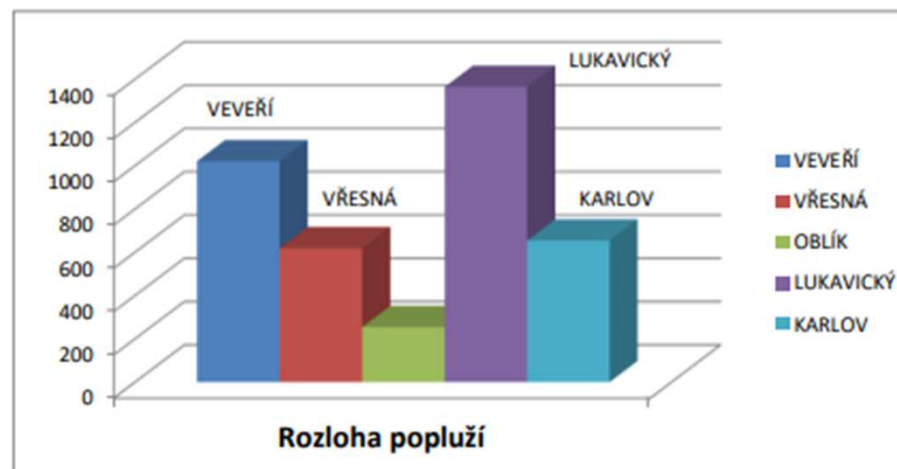
 Hostely.
  Významné budovy.
  Lůžkové budovy (nospalní).
  Nebudovy (troubené spální).
  Linnenin.

Obvyklá označení (mapové značky).

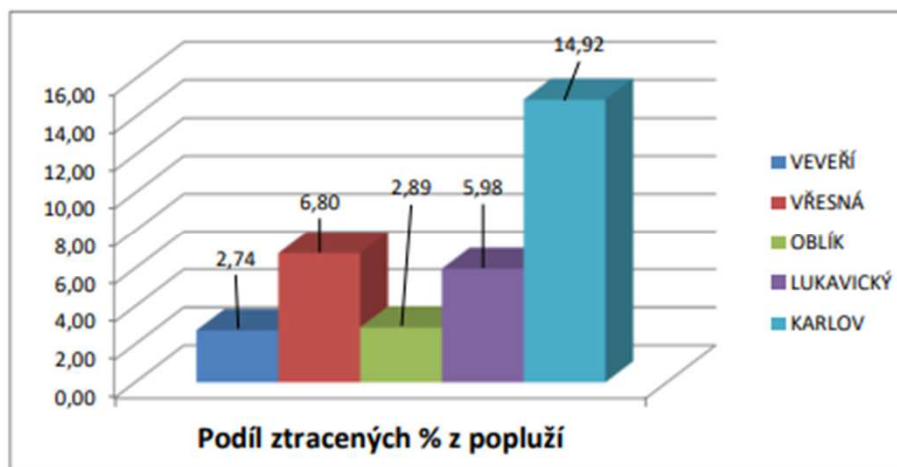
 Zemski *Zivi pletky.* *Suroby* *Hancangj* *Grošine* *Lavážka pro dviči*

Příklad legendy grafického operátu stabilního katastru (český překlad ČÚZK)

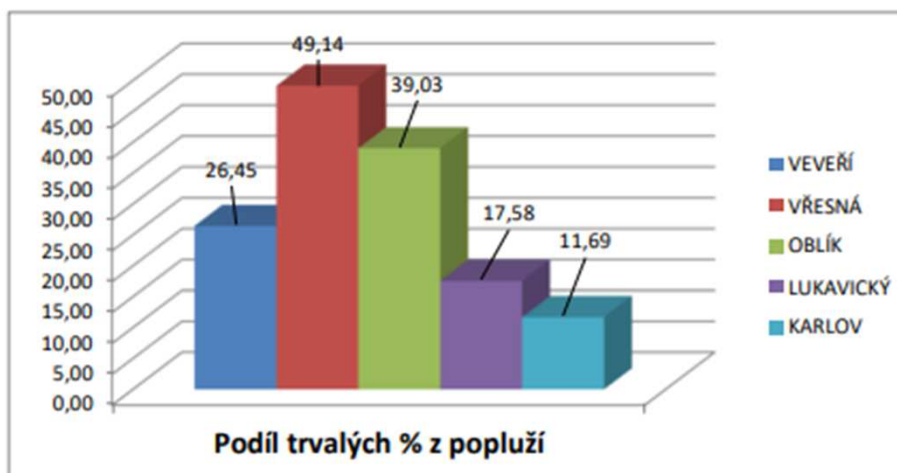
Příklady interpretace prostorové analýzy a srovnání vývoje krajinných prvků na pěti různých velkých poplužích panských dvorů:

a) *srovnání rozsahu „ztracených“ krajinných prvků*

b) *srovnávají rozsahu krajinných prvků existujících v minulosti a dochovalých do současnosti (i dobudoucnosti?)*

ZÁVĚRY:

A) Lukavický dvůr má největší popluží (na úpatí Orlických hor); ztratil 6 % krajinných prvků oproti historické struktuře krajiny; trvalých zůstává 18 %.

B) Úrodná krajina Boskovické brázdy pod hradem Veverí (s velkým poplužím) ztratila jen 3 % krajinných prvků, trvalých je téměř 30 %.

C) Velmi přírodní okraj Třeboňské pánve (dvůr Vřesná) má menší rozlohu popluží (620 ha) – ztrácí 7 % krajinných prvků; trvalých je téměř 50 %.

D) Dvůr Karlov tvoří zemědělskou enklávu v Křivoklátských lesích s památně zachovalou barokní dispozicí hospodářských budov. Ale při zemědělských změnách krajiny ztratil 15 % krajinných prvků a trvalých je pouze 12 %.

E) Oblík představuje určitou anomálii, protože jej nejvíce postihly změny krajinné struktury. Cenná společenstva zarůstají iniciačnímu sukcesními stadii; ztráta krajinných prvků se jeví jako nízká (3 %) s vysokým podílem zachovalosti. Ale unikátní společenstva, vázaná na extenzivní zemědělství, se ztrácí.

Nejhůře dopadlo Křivoklátsko a **nejlépe** Třeboňsko. Výborně je na tom Veverí. Vnímavost k historické struktuře krajiny přináší benefity v poskytovaných ekosystémových službách **při zachování produkčního výkonu.**

POTVRZENA HYPOTÉZA: v rozdílných krajinných typech bylo za základě rozboru historických map prokázáno rozdílné velikostní a tvarové uspořádání dominikální orné půdy v rozdílných krajinných typech.

Místní odlišnosti jsou výsledkem snahy o maximální efektivitu a rentabilitu zemědělské činnosti.

Místních odlišnosti zrcadlí pestrost krajiny; vedlejším projevem je atomizovaná krajinná struktura, množství ne-produkčních a polyfunkčních segmentů.

Dnešní terminologií: krajinná struktura poskytuje ekosystémové služby zelenomodré infrastruktury krajiny.

Závěry dokládají historickými prameny.

Inspiraci v historické struktuře krajiny využíváme pro hledání principů udržitelného rozvoje pro území s kulturními hodnotami.